

Régi tanár–diák kapcsolatok – aktuális tanulságok

*Nem a sietség, nem a tananyag, nem a „prédikáció”
nem a „követelmény” fejleszt és nevel,
hanem a bizalmas, meleg légkörű örömteli együttlét.*
Vekerdy Tamás

1. Mai szemmel

A tanár–diák kapcsolat ma is izgalmas és meghatározó kérdése az iskolai életnek. Úgy tűnik, hogy többféle kapcsolat él és működik egymás mellett, és ezek nem korosztályfüggők. Fiatalabb tanerőknél gyakran megfigyelhető a partnerség, a megegyezésre való törekvés, ami a pályát igazán szerető idősebb korosztálynál is előfordul. Egyre inkább teret hódít a túlzott engedékenység, amelynek azonban vannak határai. Visszavonulóban, de jelen van ma is az autokratikus (diktatórikus) tanári viselkedésmód, aminek ellenhatására a diákok részéről könnyen megjelenhet az agresszív magatartás. Előfordulnak alkalmazkodásra képtelen tanerők, akik nemegyszer a folyamatosan változó tanár–diák kapcsolatok miatt keserű szájjal hagyják el a pályát.

A tanári tekintély csak magas szintű szaktudással ma már nem őrizhető meg, hiszen órákon kívül is gazdag információs lehetőség áll a tanulók rendelkezésére. A gyermekközpontú iskolában az odafigyelés, a meghallgatás és a megértés, vagyis az emberi magatartás kerül előtérbe. Ettől sok minden függ, többek között a közösség hangulata. Ez pedig diákszemmel vonzóvá vagy éppen kevésbé népszerűvé, esetleg taszítóvá tehet tanerőket vagy egy egész iskolát. A szülők és gyermekeik iskolaválasztási döntésében is szerepet játszhat az anyanyelv, a profil mellett az, hogy hol vannak a jó barátok, hol fogadnak el igazán, milyen a viszonyulás a diákokhoz, milyenek a hagyományok.

A pedagógiai szakirodalom szerint a nevelő pedagógiai magatartása és egész viselkedési kultúráltsága két végpont, az elutasítás és az elfogadás között ingadozik. Az egyik póluson rideg, gyakran elmarasztaló, kritikus, olykor fenyegető, a másikon meleg, a tanuló felé forduló, nyitott, empatikus, megértő, a legtöbbször segítőkész magatartás lehet (5). A kettő között több átmeneti forma követhető nyomon. Ennek megfelelően alakul a tanár–diák viszony, amely Lewin kutatásai szerint lehet tekintélyelvű, demokratikus és ráhagyó, vagy engedékeny. Ez kihat az iskola légkörére, de befolyásolja a gyermekek fejlődésének alakulását, sőt az életképes tudást is (9). Vekerdy Tamás így teszi fel a kérdést: „Mit akarjunk egymástól? ... Azt akarom (én a szülő, a tanár), hogy legyél azzá, legyél olyanra, amilyen én akarok lenni... vagy azt szeretném és abban segítelek, hogy legyél azzá, aki vagy...” (12)

Goethe hangsúlyozta először, hogy minden hatás, amelyet az ember emberre tehet, csakis személyiségén keresztül történik. Igen fontos tehát az élő, személyes kapcsolat, ami nem helyettesíthető másodlagos vagy éppen divatos eszközökkel, pl. a számítógéppel (amely előtt túl sokat ülnek a gyermekek), vagy más technikákkal, amelyek ma nélkülözhetetlenek az iskolában. A személyes kapcsolatból következik a megszólíthatóság, a párbeszéd, a vélemények összevetése, a gyakori rendelkezésre állás (7). Ezt a jó pedagógusok ma is tudják, de a múltban is gyakorolták.

2. Iskolatörténeti példák

Azt vizsgáltam, vajon létezik-e időálló tanulság ma egy nagynevű kollégium századokra visszamenő tanár–diák kapcsolatrendszerében? Lehet-e pozitív modelleket találni egy iskola múltjában a mai diákok és tanárok számára? Természetesen a Bethlen Kollégiumról van szó, ahol tanárként iskoláim közül a legtöbb évet töltöttem. De eszembe jut a többi iskolám is, és diákként a Kolozsvári Református Kollégium akkori utódja. Kezdjük a sort rögtön *Apáczaí Csere Jánossal*, aki ott volt tanárként a gyulafehérvári Academicum Collegium alapításának első időszakában és később a kolozsvári ref.

tanintézetben is. Az ő munkái Dr. Neményi Imre szerint: „gazdag források az üdvös és soha el nem évülő életrevaló nevelési útmutatóknak, oktatási axiómáknak, erkölcsstani elmélkedéseknek és az írójuk korát messze megelőző gyakorlati igazságoknak.” (10)

XVII. század: Apáczai már ekkor inti a tanítókat, hogy „gyengédekhez illendő fenytékben tartsák a gyermekeket és ha lehet édesgessék inkább, mint fenyegetés és verjék. Az erkölcsteleneket, ha meg is fedik, de módjával való fenytékekkel és a vétékre való alkalmatosságot pedig lehetőleg előre elkerüljék.” A pedagógiának ebben a „kőkorszakában”, amikor a tanulással valósággal gyötörték a tanulókat, Apáczai Csere János azért küzd, hogy megszabadítsa az ifjúságot az áldatlan emlékeztető lim-lom és üres szóhalmaz sallangjától, és a gépies emlékeztető helyébe a világos és következetes gondolkodást ültesse (10). Ő maga is részese volt tanulókorában a jó tanár–diák kapcsolatok pozitív kihatásainak. Igaz, jeles tanuló volt, valóságos csodákat művelt szorgalma által, pl. leírta és megtanulta Alstedius egész Enciklopédiáját. Tanára, *Bisterfeld Henrik János* mindenben támogatja. *Árkosi Benedek* professzor irányt szab tudományos törekvéseinek, *Geleji Katona István* költséget eszközöl ki neki, hogy belga és holland egyetemeken folytathassa tanulmányait (10).

XVIII. század: *Kőrösi Csoma Sándor*, a leghíresebb enyedi véndiák ugyancsak a kálvinista székelység nemzeti intézményében, a nagyenyedi Kollégiumban tanult. 1799-ben írattna be az apja az intézménybe, ahol 90 tanuló között már az első évben az élre került (4).

Hegedűs Sámuel egykori tanára, majd későbbi jó barátja így ír róla (3): „Én, ki őt gyermekkorától nemcsak ismertem, hanem vele többnyire közelebbi viszonyban is éltem és elindulása pillanatában huzamosan támogattam, jólélekkel merem mondani, nem tudom, hogy előjáróinak vagy nevelőinek valaha okot adott volna a legkisebb felszólításra, vagy tanuló társainak neheztelésre. Kőrösit azon ritka szerencsés emberek közé számítom, akiről soha senkit panaszkodni nem hallottam, valamint azt sem, hogy ő valaha valakiről panaszkodott volna. A munkát és fáradságot bámulatosan győzte, mit egyedül mérsékelt és tiszta életének köszönhetett. Nem hiszem, hogy valaha rendkívül megharagudni képes lett volna, ami neki mindenhol vonzalmat és rokonszenvet biztosított. Nem volt lángelméjű ifjú, de annál szorgalmasabb, kitartóbb: ha küzdelemre nehéz volt is a feladat, nem csüggedt, hanem a végére járt.” (4)

XIX. század: *Báró Kemény Zsigmond* az 1860-ban tartott akadémiai *Emlébeszéd*ben így emlékezik kedvenc tanárára, id. *Szász Károlyra* „Gondolkodásra szoktatá tanítványait és fennkölt érzésekre. Nem abban keresett dicsőséget, hogy adatok szertelen halmazát által nyomja le és erőtlentse el az elmét: ellenkezőleg, biztos tájékozódási pontokat tűzött ki a tudomány széles mezején, hogy az önálló munkásság, s jelzésekre figyelve vezető kéz nélkül is célhoz juthasson.” (6)



„Akik felügyelete alatt növekedtek, tudták a tanulás mesteriségét, szükségüké vált az elmélkedés s a nyugtalan törekvés arra hogy a megértett eszméket szabatosan fejezzék ki. [...] Majd minden tanuló mintaképe Szász Károly volt. [...] Én is az ő tanítványa voltam. Mint gyermeket megkülönböztetett, mint alig 17 éves ifjat a szó teljes jelentőségében barátjának tekintett. Elhitével velem, hogy már felnőtt és ért eszű vagyok – tévedett: de nekem úgy tetszik, hogy mindig nőttem valami keveset a szilárd hite által... Nevelőm, oktatóm, tanácsadó volt a védelmezőm, akkor, midőn a nemes lelkű lény által helyzetét is kockáztatná, vagy legalább nehezíté. Áldás legyen emlékére!” (6)

A század második felében a Kollégium az 1849-es tragikus események utáni újjáépítést követő virágkorát éli. Még működnek összes hagyományos tagozatai, ún. „kapcsolatos intézetei”, és a diákok messzi földről áramlanak az iskola felé. Neves oktatók nevelők tanították a „gyűjtőkasba” érkezőket, ahol igazi közösségben készülhettek fel az életre.

1886-ig tanult itt *Fenichel Sámuel* (1868–1893) is, később Új-Guinea első magyar természetkutatója. Ebben az évben emlékezünk meg születésének 140. évfordulójáról, ez időszerevé teszi a töredék életmű részletesebb elemzését, benne a legszebb emberi kapcsolatával, ami éppen kedvenc tanárával esett meg.

A régi iskolai értesítők igazolják, hogy Samu dicséretes, kitűnő vagy rendes osztályzatokat kapott. A földrajz és természetrajz osztályzatai általában kitűnőek, ami egyértelműen jelzi korai érdeklődését a természet iránt. Gyakori látogatója volt a Természetrajzi Múzeumnak. Diákéveiben el-eltűnt egy-két napig, bolyongott az Enyed környéki erdőkben, növények és állatok után kutatott (1).

Egyik kedves tanára volt *Elekes Károly*, akit vadászútjaira kísért el, és megtanulta tőle a fogásokat, az állatpreparálás titkait, amit később oly sokszor felhasznált Bukarestben, a Deltában, vagy a távoli szigeten tett útjai során. A távoli szigetekeken sem feledkezik meg volt tanáráról, tartja vele a kapcsolatot, tanára pedig egyik levelében arra kéri volt tanítványát, hogyha netán hazajön, ne felejtse onnan akár borszesz készítményeket, akár valami olyat hozni, ami itten nem található. Ezt a kérést Samu teljesíti is, hiszen ma is látható a Múzeumban rovargyűjteménye, illetve egy paradicsommadár, ami az ő gyűjtéséből, Új-Guineából származik. Másik hozzá közel álló tanára *Fogarasi Albert* volt, aki tanulási és utazási vágyát, a néprajz iránti érdeklődését keltette fel (1).

Legkedvesebb tanára azonban, aki a legnagyobb hatással volt rá, *Herepei Károly* (1817–1906), aki végigkíséri útját nemcsak az iskolában, hanem a messzi szigeten, a pápuák földjén is. A Bethlen Kollégium tanárai között is kiemelkedő nagy tudású személyiség volt. Ifjú korában kiváló tehetségű tanulóként az elsők között van a Bethlen Kollégiumban. Zeyk Miklóstól a természet, Szász Károlytól pedig a szabadság és a haza szeretetét tanulta. Később a Selmeci Bányászati és Erdészeti Akadémiát végzi el, majd alig kezdi el életpályáját, bekapcsolódik a 48-as forradalomba, és annak leverésekor Dévánál teszi le a fegyvert. Gróf Mikó Imre, az Erdély-szerzte ismert kultúraszertető és -támogató főgondnok javaslatára az Elöljáróság meghívja a természettudományok szaktanítójának a Bethlen Kollégiumba. 1863-ban rendes tanárnak választják. Tanítványaival nemcsak a tanterem falai között foglalkozott, hanem kirándulásaira, tudományos kutatóútjaira is meghívta őket. Amikor keze alól az intézetből kikerültek, követte útjukat, tartotta velük a kapcsolatot. Érintkezése a tanítványokkal közvetlen, meleg és szívélyes volt, s éppen ezért pályaválasztásukat is pozitívan befolyásolta.

Amikor Samu a Kollégiumba került az 1880-as években, Herepei már 60 éven felüli tapasztalt tanár volt, több évtizedes gyakorlattal. A vele való együttlét nemcsak tudásban, hanem élettapasztalatban is sokat jelentett a törekvő enyedi fiatalembernek. Samu kimondottan szerencsésnek tekinthette magát, hogy ilyen tanára volt.

A Fenichel-hagyatékban szereplő 22 Herepeitől származó levél az 1888–1893-ig terjedő időszakra vonatkozik. Felöleli tehát bukaresti és új-guineai tartózkodásának csaknem teljes időszakát. A levelek igen meleg hangúak, és bensőséges kapcsolatra utalnak. A tudományos eredmények közlése és megvitatása mellett mindig kitérnek a családi vonatkozásokra is. A megszólítás minden esetben „Édes Samu”, ami bizonyára inkább idomul a XIX. század levelezési hagyományaihoz, mint a maihoz, de mégiscsak utal az elmélyült baráti kapcsolatra, ami a tanár–diák viszonyból köztük kialakult (2).

Leveleiben mindig kitér a személyes kapcsolatokra is. Egyik levelének – amit volt tanítványa bukaresti tartózkodása (1888–1893) idején írt – a befejezéséből idézek: „Itt semmi nevezetes újság, hacsak újságképpen nem írhatom, hogy Damó theológus – talán te is ismerted – meglőtte magát. Ez már az erkölcsi süllyedésnek a legkiálltobb bizonyítéka. [...] Szüleid s az egész családod mind jó egészségnek örvendenek. A minap is beszéltem velük, csókolnak, erőt, egészséget s biztos előrehaladást kívánnak. Én már ezzel bezárom soraim, azon ismét megújuló kívánsággal, hogy a jóisten kitűzött célod felé, megemlékezni azokról, akik neked javadat akarnák... Isten áldjon! Isten áldjon meg, melegen óhajtja nőmmel együtt szeretett barátod... (2)

Azt mindenképpen elmondhatjuk, hogy a XIX. századi kollégiumi környezet sorsformáló volt, és kiemelte, megerősítette Samu természetes adottságait. A tudás mellett a természettudományok szeretetével ruházta fel, hitet és meggyőződést alakított ki benne, hogy milyen utat válasszon, és erről az útról már senki és semmi nem téríthette el. Maga a nagy utazás lehetősége meglepte életét nyomon követő kedves tanárait is. Elekes és Herepei az utolsó pillanatban is óva intették az ismeretlen trópusi világtól, azt tanácsolták, hogy előbb inkább a Balkánra szervezzen expedíciót: „Új-Guineában megsznek a pápuák” – riogatta az

ifjút Herepei (1). Ő akkor azonban már rájuk sem hallgatott, élete nagy lehetőségét nem hagyhatta ki, nem tágított és nemsokára elindult utolsó nagy, végzetes útjára.

XX. század: Dr. Sáska László (1889–1978) neve és munkássága is ismert a Kollégium történetében. Ő Afrika-kutató volt, aki életének nagy részét a fekete kontinensen töltötte (1932–), és az orvosláson kívül vadászattal, növényekkel és állatokkal foglalkozott, felfedezéseket tett. A Kollégiumban tanult, és később, amikor már megírta az *Életem Afrika* című lebilincselő önéletrajzi írását, visszaemlékezik öreg iskolájára. A kollégium ősi falai között abban az időben jól felkészült „tudós tanárok” oktattak, és ennek nyomán sok diákból válik később híres szakember. László természetrajz tanára *Sziládi Zoltán* neves zoológus, aki a körüli tevékenységeken igen lelkes és eredményes munkát végzett érdeklődő tanulóival. A felnőtt Sáska László könyve előszavában így emlékezik vissza: „Második gimnazista voltam a híres nagyenyedi Bethlen Kollégiumban, szájatva hallgattuk természetrajz tanárunk lebilincselő elbeszéléseit bogarakról, madarokról és sok egyébről.” Év végén az ünnepélyes évfáron az egész város lakosságának a szeme előtt vehette át tanára ajándékát, mely a legszebb rovargyűjteményért járt, Herman Ottó *A madarak hasznáról és káráról* című gyönyörű könyvet. Tanára később is megemlékezik róla, mint olyan diákról, aki gyakran csavargott a természetben, megjárta a Gyilkos-tó környékét, majd a Párengben tett gyűjtőutat, madarakat és rovarokat gyűjtött a múzeum részére. Nagyobb diák korában az erdélyi Runki-szoros barlangjait is feltérképezte, majd Dalmáciában és Boszniában is barangolt (11).

Siposs Árpád a matematikát, ezt az elvont gondolkodást igénylő, többek által nem kedvelt tárgyat sok diákkal meg tudta értetni és szerettetni, és ezzel híveket szerzett magának. A Bethlen Kollégium emlékkönyvében a *Tanítóképzés a Bethlen Kollégiumban századunk első felében* című írásában így emlékezik: „A Bethlen Kollégium országunk első tanintézetei közé tartozik. Tanítóképző tagozata a kollégium múltjából élő hagyományként örökölte Apáczai Csere János, Szász Károly, Gáspár János és még számos kiváló pedagógus tanításait. [...] Végül megjegyezni kívánom azt, hogy tanítókká alakulásunk időszakában az internátusi közösség az internátusban kibontakozó és meghonosuló hagyományokat követő életforma, a nagyok, a kicsik, és a felügyelő tanárok szoros jóindulatú és segítőkész kapcsolata adta a legfőbb nevelői hatásokat. Itt tanultunk meg élni a lehetőségekkel és alkalmazkodni egymáshoz, valamint az előírt belső rendszabályokhoz. Olyan szokások alakultak ki mindnyájunkban, amelyek egész életünkön végigkísértek és a felnőtt közösségek más egyedeitől sok esetben meg is különböztettek.” (6)

3. Néhány tanulság

A tanári hivatás minden időkből többé-kevésbé hagyományörző jellegű. Miközben a társadalom hol forradalmian, hol békésen, de folyamatosan megújul, az iskola sem képez kivételt, de mindig megőrizz valamit a régi tradíciókból, és lassabban változik. A tanár–diák kapcsolatokban is van valami, ami örök érvényű, még ha új köntöst is ölt más és más korszakban. A sikeres tanárok régen is, ma is tudtak kommunikálni diákjaikkal, meg tudták szólítani őket, fel tudták ismerni hajlamaikat, vágyaikat. Képesek voltak bármely helyzetben kulturáltan viselkedni. Néhány iskolatörténeti példával, leginkább kiemelkedő tanár és diákegyéniségekkel próbáltuk igazolni ezt az állítást. Ezekből a kapcsolatokból életre szóló barátságok, mély kötődések születtek, pl. Herepei tanár úr és az ifjú Fenichel Samu, vagy Kőrösi Csoma és Hegedűs tanár úr között.

Az elmúlt századokban példamutató értékrendet, legalábbis a kollégiumokban elsősorban a „tudós tanárok” képviseltek. Rájuk figyelt az ifjúság, róluk vették a példát. Ma talán az osztályfőnökök tölthetnék be ezt a szerepet, vagy némely esetben a mértékadó, jól szervezett közösségek és vezetőik. Ma is vannak kedvenc, kiemelkedő tudású szaktanárok, főleg, ha diákszerető, velük jól értekező egyéniségekről van szó. Ők már rég tudomásul vették, hogy nem egyedüli hordozói az információknak, és ma inkább az átadás pedagógiai művészetében, a szervezésben, rendszerezésben és az eligazításban, valamint a hozzáférhetőség megteremtésében jeleskednek.

Közösségteremtő hagyomány, hogy a tanárok és diákok közösen részt vesznek évfordulós megemlékezéseken, kirándulásokon, zenei, tudományos vagy népszerűsítő

előadásokon, tornaünnepélyeken és más rendezvényeken. Az erdélyi iskolákban, így a Kollégiumban ma is létezik ilyen szokás. Sajnos tanári vagy diákrészvétel szempontjából egyre csökkenő mértékben. Előfordul, hogy a tanár azzal érvel, hogy ezt az órán kívüli erőfeszítést nem fizetik, és oda megy szabad idejében, ahol plusz keresethez juthat, mert valóban alulfizetett. Pedig ezek az együttlétek egy osztályközösség életében kiemelkedő jelentőségűek, és valahol beépülnek a személyiségbe. Egy jól megszervezett hegyi túrát – ahol a csúcstra menet együtt tesszük meg az erőfeszítést diákjainkkal, ahol egymásért is felelünk, odafigyelünk a lemaradókra, segítünk, ha kell – sohasem felejtünk el. És egy idő után, amikor újra találkozunk, már igazi ismerősként, sőt jó barátként fordulunk egymáshoz, és talán megmoccan szunnyadó empátikus képességünk is, amire annyira szükségünk van a tanár–diák kapcsolatokban.

Bibliográfia

1. Bakó Botond: *Fenichel Sámuel életútja és emlékei Nagyenyeden*. Érd, 1993, Magyar Földrajzi Múzeum. /Múzeumi tanulmányok./
2. Bakó Botond: A Fenichel hagyaték különös története. *Természet Világa*. 2008. aug.
3. Baktay Ervin: *Kőrösi Csoma Sándor*. Budapest, 1999, Talentum KFT.
4. Csetri Elek: *Kőrösi Csoma Sándor indulása*. Bukarest, 1979, Kritérium.
5. Fóris-Ferenczi Rita – Székely Noémi: *Pedagógiai Kézikönyv*. Kolozsvár, 2007, Ábel.
6. Győrfi Dénes: *A Bethlen Kollégium Emlékkönyve*. Nagyenyed–Kolozsvár–Budapest, 1995.
7. Dr. Harsányi István: *Az iskolai nevelés pszichológus szemmel*. Budapest, 1972, Tankönyvkiadó, Franklin Nyomda.
8. Jakabos Ödön: *Kőrösi Csoma Sándor nyomában*. Csíkszereda, 1998, Pallas Akadémia.
9. *Pedagógiai Lexikon*. (Nagy Sándor főszerk.) Budapest, 1978, Akadémiai Kiadó.
10. Dr. Neményi Imre: *Szemelvények Apáczai Csere János pedagógiai műveiből*. Budapest, Singer és Wolfner kiadása.
11. Sáska László: *Életem Afrika*. Bukarest, 1969, Ifjúsági Könyvkiadó.
12. Vekerdy Tamás: *Felnőttek és gyerekek. Mit akarunk egymástól? Pszichológiai írások*. 2006, Saxum